

Kap 33 : "För vetenskapen & de sköna konsterna"

CG är beskyddare för sex stycken kungliga akademier: Akademien för de fria konsterna, Ingenjörsvetenskapsakademien, Krigsvetenskapsakademien, Musikaliska akademien, Vetenskapsakademien och Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien. Inte att förglömma flaggskeppet, Svenska Akademien. CG är inte involverad i dess dagliga verksamhet men har närvarorätt och godkänner invalet av ledamöterna, de 18. Dess officiella motto är "För snille och smak". För 68:orna var det "För snilling och avsmak" enligt nedan. Från millenieskiftet har vissa av akademierna deltagit i en seminarierie "Kunskapens krona" på olika teman i Bernadottebiblioteket på slottet som har sänts i TV. Stämningen under seminariet är märklig, högtidlig, nästan sakral. En overhead eller ett inlägg från auditoriet skulle vara högmålsbrott.

Två av akademierna, Svenska Akademien och Vetenskapsakademien, väljer årets Nobelpristagare i litteratur, fysik, kemi och ekonomisk vetenskap respektive. (Pristagaren i medicin utses av Nobelförsamlingen vid Karolinska Institutet, fredspristagaren av Norska Nobelkommittén.) Priserna började delas ut 1901, det ekonomiska priset 1969, och har sedan 1902 delats ut av Sveriges kungar. I den mån CG är känd av gemene man utomlands är det som utdelare av Nobelpriset. Utdelningsceremonin äger rum den 10 december, Alfred Nobels dödsdag, i Stockholms konserthus med en efterföljande bankett på stadshuset. Pristagarna är också uppbyggda på en högtidsmiddag på slottet. Till 75-årsjubileet var det 76 pristagare till middagen. Till 90-årsjubileet var det 130. Svårt att hävda sig i den församlingen. CG och Silvia får sola sig i glansen i stället.

Nobelpriset är världens mest prestigefyllda pris och uppbackningen från det officiella Sverige är massiv. Man får definitivt sitt lystmäte av festblåsor och att se folk äta tillfredsställt i TV-utsändningarna. Ingen kritik är tillåten men ...

Gert Fylking, nu journalist, har gjort sig till tolk för akademihatarna: "Den ständige sekreteraren i Svenska akademien öppnar sin dörr exakt klockan 13.00 och tillkännager vem som fått nobelpriset i litteratur. I oktober 2000 går priset till en fullständigt okänd kines vid namn, Gao Xingjian. Alla står tysta utom Gert Fylking som ropar med klar stämma: Äntligen! Ett utrop som sammanfattade exakt vad alla kände."⁹⁰⁵ Fylking försökte göra det till tradition. 2001 stoppades han av dörrvakterna, 2002 var han beredd, förklädd i lösnäsa, utstötte sitt "Äntligen!" (det var Imre Kertész denna gång), försökte leda journalistskaran i en hurrakör och trängde sig slutligen fram tillsammans med sin kameraman för en intervju med ständige sekreteraren Horace Engdahl: "Vi har talat med din gamla klasskamrat Christer Pettersson [misstänkt för mordet på Olov Palme], och han hävdar att hans uppsatser i skolan var mycket bättre än dina. Vad har du för kommentar till det?" Detta fick Akademien att porta Fylking på livstid.⁹⁰⁶

Frilansjournalisten Linda Leopold svartlistades 2009 av Dagens Nyheters chefredaktör Gunilla Herlitz efter att ha skrivit nedsättande om gästernas galakläder: Silvia hade "draperat sig i Drottningholms gardiner", prinsessan Madeleine "kunde förväxlas med en gran" och litteraturpristagaren Hertha Müller var "det tjugigaste som kommit från Rumänien sedan Dracula". I och för sig träffande men läsarna klagade.

Eftersom priset delas ut så sent i pristagarnas karriär är det nästan postumt och har ingen effekt på deras produktion. Särskilt litteraturpristagarna sägs ha sett det som en slutstation och drabbats av skrivkramp. Sanningen tycks dock att många av dem vid det laget varit mer än lovligt gaggiga eller alkoholiserade. Svenska Akademien lyckades faktiskt 1962 förbjuda svenska filmtekniker att arbeta med en amerikansk film som skämtade om saken. Akademiens korta stubin tycks också ha haft att göra med att priset fram till 1953 betänkligt sjönk i värde. Anledningen var att kapitalet länge var placerat i statsobligationer som inte ens höll takt med

⁹⁰⁵ Bengt Eriksson. Artikel om Gert Fylking. [Hundtidning], 2007:2, s 22-24.

⁹⁰⁶ Horace Engdahl. Därför är Gert Fylking portad. Source, 2002-10-14.

inflationen. 1901 var prissumman 7.5 miljoner i dagens penningvärde, 1951 2.5 miljoner och 2001 10 miljoner. En stort del av återhämtningen var Stig Ramels förtjänst som 1972-1992 var vd i Nobelstiftelsen.

Under åren påstås skandinaver och i synnerhet svenskar ha favoriserats grovt. 1974 delade ut Svenska Akademien ut litteraturpriset till två av de egna ledamöterna Harry Martinsson och Eyvind Johnson vilket väckte en hel del löje. Den främste kritikern var författaren Sven Delblanc: Den lilla rest som finns kvar av Nobelpriset internationella prestige "kommer att sopas bort av ett hånskratt, rullande runt jordklotet". Det rörde sig om korruption. "Inbördes beundran är en sak, men detta luktar nära nog försvinnning. Har akademien bestämt sig för självmord, kunde dödsprocessen ha tagit sig vackrare uttryck än detta osnygga skådespel."⁹⁰⁷ Effekten av skrivierna påstås ha varit att Johnson helt slutade skriva och efter två år avled och att Martinsson blev så deprimerad att han tog livet av sig. Bådas rykte tog stryk. Mig själv förefaller de dock, liksom Heidenstam, offer för en litterär fejd med vänsterpolitiska förtecken. I början av 1980-talet kunde det ännu låta så här: "Hur kunde jag över huvud taget intressera mig för Eyvind Johnson? Han var ju överspelad sedan länge! En mossig, borgerlig författare! En klassförrädare! En överlöpare! Några av de mer revolutionära forskarna menade att hans nobelpris var överklassens uppmuntrande tack för att han genom sitt författarskap avslöjat sig som en klassförrädare."⁹⁰⁸

Ytterligare en fejd om ämnet akademiens moraliska ynkedom är den så kallade Rushdiekonflikten 1989 varom det finns två versioner. Ständige sekreteraren Sture Allén påstod att det var ett svepskäl för hans medtävlare Lars Gyllensten och dennes protogé Kerstin Ekman att dra sig ur när Gyllensten ej blev vald till sekreterare 1986. Enligt dem själva var det Akademiledamöternas politiska feighet att vägra fördöma de iranska mullorna som gjorde atmosfären olidlig. Fejden brukar vädras med jämna mellanrum, Ekman är alltid villig.

Konflikterna mellan Svenska akademien och "vänsteretablissemangen" får nog ses som ett angrepp på CG, borgerligheten och statsmakten samtidigt, Nobelhögtidligheten är ju en högborgerlig manifestation, en av de få kvarvarande, men det är också en protest mot CGs usla kunskaper i humaniora, faktiskt så usla att folk ofta känner sig provocerade: "En ambitiös reporter sätter [under ett statsbesök i Ryssland 2001] alla kalkyler på skam när han reser sig upp och fyrar av den välmentade frågan: Många anser ju att den svenske poeten Tomas Tranströmer förtjänar Nobelpriset. Vad tycker kungen om det? Tystnad. Stillsam panik i kulisserna. Kungen tar en klunk ryskt mineralvatten och harklar sig innan han svarar: Tomas vem? Clownnäsa."⁹⁰⁹ När Tranströmer 2011 faktiskt tilldelades Nobelpriset fortsatte akademikritiken – denna gång framförd av Jan Guillou: "Ingen svensk kan få Nobelpriset efter att Eyvind Johnson och Harry Martinsson fick dela på det, den pinsamheten sitter väldigt djupt."⁹¹⁰

Första gången CG delade ut Nobelpriset var 1972 då Gustaf VI var för förkyld och deprimerad av Sibyllas jordfästning tre dagar tidigare. CGs lättsamma stil togs väl upp av församlingen. Året därpå såg han till att ceremonielet ändrades: gladare musik och en lite friare placering av åskådarna. CG repeterade omsorgsfullt in sin roll i föreställningen.

CG delar även sedan 1982 ut vetenskapsakademiens Craafordpris till ämnen utanför Nobelpriset: astronomi, geovetenskap, biovetenskap (framförallt ekologi) och matematik. Och sedan 1992 Polarpriset. Detta var från början tänkt som ett Nobelpris i musik men har haft svårt att hävda sig. Kritikerna hävdar att det har blivit mera en belöning för lång och trogen tjänst inom musikindustrin. Man efterlyser överraskningar, lite orättvist eftersom även Nobelpriset är en belöning för gamla bravader.

⁹⁰⁷ Sven Delblanc. Ett katastrofalt beslut. Expressen, 1974-10-03.

⁹⁰⁸ Björn Gustavsson. Sven Delblanc och nobelpriset i litteratur 1974. Dalademokraten 2010-11-25.

⁹⁰⁹ Fredrik Wilkingsson & Filip Hammar. Kungen. Magasinet Bon, 2002:1, s 131-138.

⁹¹⁰ Pascal Engman. Jan Guillou tycker till. Nöjesguiden, 2011-10-06.

*

Gustaf VI och senare CG var enligt traditionen vetenskapsakademiens beskyddare. Gustaf VI med sina humanistiska intressen arkeologi och konstvetenskap kände sig dock mera hemma på vitterhetsakademien. Vid vetenskapsakademiens högtidssammankomst i Ridarhuset våren 1972 deltog CG i stället. Akademiens sekreterare Carl Gustaf Bernhard (1910-2001) anslog en studentikos ton i hälsningsanförandet som han hoppades skulle få CG att känna sig välkommen:

Herr Bernadotte, Ärade Församling. Sannolikheten för en svensk medborgare att bli hedersledamot av denna kräsna akademi är minimal. För att det skall handa måste de celesta konstellationerna, som man kunde läsa om i akademiens, av regeringen dödförklarade almanacka, vara alldeles speciella. Så är i år glädjande nog fallet. Då akademien nu välkomnar Eder, herr Bernadotte, erinrar hon sig gärna hur Eder farfars farfars far för 150 år sedan följde den berzelianska kemins utveckling. Vi kan väl inte bjuda på nya elementer i Berzelii mening, men i stället på nya elementarpartiklar, spännande rymdfenomen, genetiska koder, biologiska utvecklingsprocesser och ekologiska balanser, som årets pris erinrar om. Med dessa locktoner önskar Vetenskapsakademien Eder, herr Bernadotte varmt välkommen till hennes begivenheter.⁹¹¹

CG stegade fram till podiet och tittade ut över alla grånade honoratiores som undrade hur han skulle reagera. CG letade i fickorna efter talet. Han såg väldigt ung ut och väldigt osäker men... ”Jag har för alla eventualiteter två tal med mig, ett som är högtidligt, men, då jag finner stämningen god tar jag det andra talet i stället!” – ”Den unge talaren gav helt enkelt fan i det utskrivna partituret och kastade sig ut i det fria för att pröva sina krafter i denna för honom säregna miljö. I ett improviserat, lössläppt, ungdomligt och naturligt svarstal fick han de grånade akademikerna att jubla. En perfekt debut i akademien!”⁹¹²

Akademien lärde sig redan under banketten att CGs stora intresse var natur och miljö, d v s de biologiska vetenskaperna, och anpassade delvis verksamheten för att tillmötesgå intresset. CG tog för vana att delta vid de gemensamma sammankomsterna varannan onsdag även om vissa föredrag gav honom något glasartat i blicken. ”Vi har en känsla av att kungen betraktar oss som »sin» akademi och det är vi förstås glada över, säger sekreteraren CG Bernhard. Efter föredragen brukar han dröja kvar för »eftersnack». Dessa är mycket informella. Men roliga och lärorika.”⁹¹³ Med tiden lärde han känna den svenska forskareliten. Han besökte deras institutioner och grillade fotfolket om i stort sett allting. Bernhard och fru Gurli bjöd CG och Silvia flera gånger på middag med unga lovande forskare. ”Det blir ofta skojiga diskussioner. Det är så klart att hans kunskaper inte går på djupet, men umgås med forskare kan han. Och drottningen med!”⁹¹⁴ Vid trontillträdet slogs medaljen ”Pro mundo habitabile” – för en beboelig värld – känd som Carl XVI Gustafs medalj. Den används som belöning för framstående insatser inom miljöforskning och miljövard. Vid sina statsbesök och annars har CG gett naturvetenskaplig forskning och akademisamarbeten en framträdande plats. 1976 ställde han delar av Ulriksdals slott till förfogande för ”The International Federation of Institutets for Advanced Study (IFIAS)” under docent Sam Nilsson som har en lös koppling till Nobelrörelsen.

CG intresserade sig inte bara för biologin. Ett av akademiens initiativ var Svenska Vakuum solteleskopet SVST på berget Roque de los Muchachos, Las Palmas. Dit flyttades också ett

⁹¹¹ Carl Gunnar Bernhard. Huset på höjden. 2000.

⁹¹² Carl Gunnar Bernhard. Huset på höjden. 2000.

⁹¹³ Ett år med kungen. Svenska Dagbladet, 1974-09-08.

⁹¹⁴ Ann-Marie Åsheden. Vårn kung: del 4. Dagens Nyheter 1985-12-29.

mindre stjärnteleskop med tidigare placering Capri. De utgjorde en del av en grupp teleskop som den 28-29 juni 1985 invigdes av kung Juan Carlos. Evenemanget kolliderade med Tage Erlanders begravning som prins Bertil skulle närvarat vid men han var sjuk. I valet mellan att göra socialdemokraterna eller vetenskapsakademien besvikna valde CG att delta i invigningen. Det kritiserades i tidningarna. CG hänvisade till gamla löften men akademiens sekreterare hade en bättre förklaring: ”Denna krock mellan kungens intressen och hans plikter på det politiska området visar kanske bara att kungen, när det kommer till kritan, hellre väljer att lägga sin tid på områden, där han får uppskattning.”⁹¹⁵

CG är den förste kung som ägnat vetenskapsakademien mer än ett förstrött intresse. Möjligen är det insatserna för vetenskapsakademien som givit honom två hedersdoktorat: Ultuna 1985 och Åbo akademi 1990.

*

1983 promoverades prins Bertil till hedersdoktor vid Kungliga Tekniska Högskolan som ett tack för sina insatser för svensk industri. Främst då alla säljresorna till Nord- och Sydamerika, Afrika, Asien o s v. Han var vid det laget så ålderdomssvag att Ingenjörsvetenskapsakademien ville att CG skulle ta över. Sedan 1984 genomför därför CG tillsammans med IVA s k Royal Technology Missions. Dessa är inte säljresor som under prins Bertil men industridelegationer av 15-30 svenska företagsledare, myndighets- och högskolerepresentanter på hög nivå. Även spirande förmågor deltar. Syftet är att skapa nya kontakter som på sikt kan leda till ett utökat idé- och affärsutbyte. Resorna äger rum med 1.5 eller 2 års mellanrum och är en vecka långa. De har bl a gått till Japan, Italien, Storbritannien, USA, Sydkorea, Sydafrika, Brasilien och Indien. Fram till 2013 21 länder. CGs medverkan fungerar som dörröppnare. Deltagare beskriver honom som väl insatt i alla teknikfrågor och energiskt pådrivande så att delegationen får maximalt utbyte.⁹¹⁶ I den mån han har en egen ståndpunkt är det att vitalisera gammal tradition med ny teknik.

Första resan mars 1984 gick till Silicon Valley i Kalifornien. Sällskapet färdades i kortege. Först kom mc-poliserna, sedan CG i en svart Oldsmobil, direktörerna i två slitna Ford-bussar sjungande för full hals och på slutet svenske generalkonsuln i en krämfärgad Rolls-Royce. CGs stabschef Stig Synnergren ledde direktörernas morgongymnastik. CG drog med dem på kvällsgymnastik = kvällsdisko men de kroknade. ”På Stanforduniversitetet lyssnade de till en av världens främsta experter på visuellt tänkande, Robert McKim. Han lät den svenska delegationen föreställa sig att de var djur på en bondgård tidigt på morgonen. Kungen utnämnde han till får, som skulle bräka och säga bäh. [Övriga] var kossor, hönor och kalkoner. De slängde en nervös blick på den bråkande kungen innan de själva började råma och kackla. Övningens syfte: att illustrera det största hindret mot kreativt tänkande – rädslan för att göra bort sig.”⁹¹⁷ – ”Bo Berggren, VD i Stora, var med på IVA-resan till Silicon Valley. Han är förundrad över vilken effekt en kung har i utlandet. – Att få uppleva hur dörrar öppnas är mycket märkligt. Och dörrarna öppnas på riktigt, företagen anstränger sig verkligen att ge oss intressant information. Under dessa resor, där kungen inte ifrågasätts, där han känner att han gör nytta som dörröppnare och får uppskattning, får han en helt annat säkerhet än i officiella sammanhang här hemma. Vid IVA-delegationens besök vid Stanford University berättas att han höll ett lysande tal. – Man tror inte att det är samma person som stammar fram

⁹¹⁵ Ann-Marie Åsheden. Vår kung: del 4. Dagens Nyheter 1985-12-29.

⁹¹⁶ Göran Blomé. Bästa Sverige - Från vikingavälde till EU-monarki. Gullers, 2007.

⁹¹⁷ Veckans affärer, 1984-03-29.

sitt anförande vid riksdagens öppnande. Det är skillnad på det man älskar att göra och det man måste göra, säger en som hörde talet.”⁹¹⁸

Senare har protokollet ytterligare lättats upp och CG färdas i bussen tillsammans med de andra: ”Royal technology mission är en sällsam sällskapsresa där gräddan inom det svenska näringslivet umgås avslappnat för att lära sig mer om landet som besöks, knyta kontakter och berätta om svensk ingenjörskonst. Politik är bannlyst under alla besök och i Kina [november 2010] berörs varken mänskliga rättigheter eller Nobels fredspris.”⁹¹⁹ Protokollet är dock inte helt avskaffat. Platserna nära CG fördelas genom lottning. Förmodligen är det dessa industridelegationer som 1989 gjorde CG till hedersdoktor vid Kungliga tekniska högskolan.

2002 gjordes en kortad IVA-resa på två dagar till Blekinge och 2011 en motsvarande resa till Småland. Smålandsresan såg CG som en uppföljare av lärospånen under 1960-talet. Resorna planeras upprepas som en ersättare för läns- och kommunbesöken. CG anser att det finns lika mycket att lära av Sverige som av utlandet. Det finns en uppgift om att IVA skriver rapporter om resorna och att dessa överlämnas till regeringen och har ett inflytande på näringslivsfrågor.⁹²⁰ CG framstår annars egendomligt nog som helt reaktiv i sina industrikontakter. IVA hävdar t ex att första gången som hovet självt tog kontakt med ett företag för ett besök inte var förrän 1998 med Ecolean AB i Helsingborg, ett företag som tagit fram en miljövänlig förpackning.⁹²¹ CGs passivitet har kritiserats. Jag återkommer till kritiken i ett senare kapitel.

CG delar även ut ”industriella” pris: Greve Carl Bernadottes skogspris ”till medborgare som fört skogsnäringen framåt”, Hans Majestät Kung Carl XVI Gustafs pris till Årets nybyggare (en invandrare som startat eget företag) och Marcus Wallenberg-priset ”till forskare och tekniker som gjort insatser inom skogsbruket”. (Detta pris, två miljoner, delas ut till enskilda forskare eller mindre grupper. Varje år inbjuds omkring 500 organisationer världen över att nominera kandidater.) Sedan 1990 delar han ut Stockholm Water Prize för att stödja FoU inom området, \$150 tusen och en kristallskulptur toppad med Stockholms stadshus. IVA, Stockholms stad m fl står för prissumman.

CG förfogar dessutom över ett flertal stiftelser av gammalt datum inom området medicin men är ej personligen involverad i dessa. Däremot är han involverad i ”Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur”, en sammanslagning av tre insamlingar till Gustaf VIs 70-, 80- och 90-årsdag. Denna delade 2009 ut 6.7 miljoner kronor i bidrag till olika slag av humanistisk forskning och kulturminnesvård.

Slutligen utnämner CG hovsångare och (från 1990) hovdansare, däremot inga hovpoeter.

⁹¹⁸ Ann-Marie Åsheden. Vår kung: del 3. Dagens Nyheter 1985-12-27.

⁹¹⁹ Fredrik Sjöshult. En nyfiken monark på strålände humör. Expressen, 2010-11-15.

⁹²⁰ Björn O Nilsson, IVA, 2011.

⁹²¹ Göran Blomé. Bästa Sverige - Från vikingavälde till EU-monarki. Gullers, 2007.